

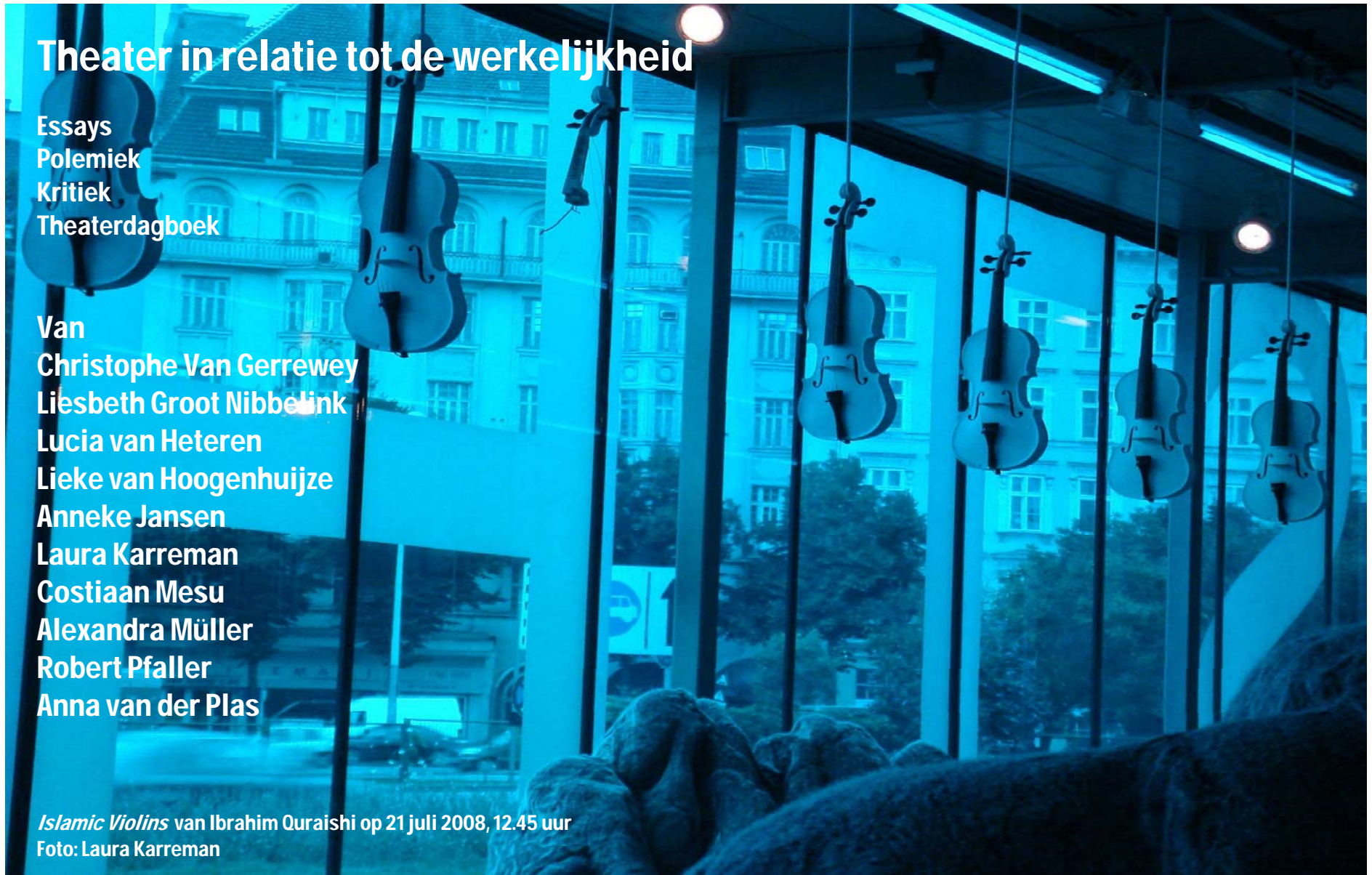
Theater Schrift Lucifer # 7
- voor theaterkritiek en theaterbeschouwing -
november 2008

Theater in relatie tot de werkelijkheid

Essays
Polemiek
Kritiek
Theaterdagboek

Van
Christophe Van Gerrewey
Liesbeth Groot Nibbelink
Lucia van Heteren
Lieke van Hoogenhuijze
Anneke Jansen
Laura Karreman
Costiaan Mesu
Alexandra Müller
Robert Pfaller
Anna van der Plas

Islamic Violins van Ibrahim Quraishi op 21 juli 2008, 12.45 uur
Foto: Laura Karreman



○ Inhoudsopgave

pagina

3 - 8	Theatermaker, waar bevindt u zich? - Zevende bericht van de redactie	40 – 44	Laura Karreman - De geur van ontplofte violen Een theaterdagboek naar aanleiding van Ibrahim Quraishi's installatie <i>Islamic Violins</i>
9 - 17	Anneke Jansen - Een zaak tegen het theater Over het gevaar van exclusiviteit	45 – 49	Lieke van Hoogenhuijze - De mythe van het hier en nu <i>De Late Night Shows</i> van Nieuwe Helden als kapstok voor een gedachte over hedendaagse performances
18 - 21	Alexandra Müller - (Niet) Storen alstublieft Tips om politiek theater te maken	50 – 54	Anna van der Plas - De dood als kapotte theepot <i>Van drie oude mannetjes die niet dood wilden</i> door het Antwerpse jeugdtheatergezelschap Luxemburg
22 - 24	Christophe Van Gerrewey - De afwezigheid van troost Over <i>Het Hertenhuis</i> van Needcompany en de vraag of kunst een troostende tussenkomst moet zijn	54 – 59	Lucia van Heteren - Het einde van Dogtroep 33 jaar knarsende kunst
25 - 33	Robert Pfaller - The Hilarious Vicarious Vreugdevolle opwinding zoekt plaatsvervanging	60	Costiaan Mesu - Radicale liefde Vooruitblik Lucifer # 8
34 - 39	Liesbeth Groot Nibbelink - Het innerlijke heeft een buitenkant Denktoneel en ervaringstheater; een reactie op 'The Hilarious Vicarious' van Robert Pfaller		

○ Theater Schrift Lucifer # 7

- Theatermaker, waar bevindt u zich? -

Zevende bericht van de redactie

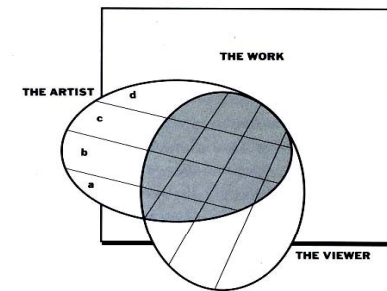
Voor u ligt een polemisch nummer van Theater Schrift Lucifer. Een gevarieerde groep auteurs heeft zich met milde en met scherpe pen gebogen over het hedendaags theater. Opvallend vaak draait het om de relatie tussen theater en de werkelijkheid en richten de auteurs zich rechtstreeks tot de theatermaker met de vraag: wat is je relatie tot de werkelijkheid? Sta je er met beide benen in of zo'n beetje ernaast? En hoe geef je die relatie - letterlijk - vorm? Theater Schrift Lucifer # 7 biedt een rake provocatie, een genuanceerd weerwoord, een scherpe aanklacht, tips voor verbetering, een felle en een persoonlijke voorstellingskritiek.

Theater Schrift Lucifer # 7 sluit af met een portret van een theatergroep waarbij al deze vragen belachelijk klinken. De Dogtroep, die na 33 jaar ophoudt te bestaan, begon met optredens op straat, midden in die werkelijkheid.

Wat is de relatie van het hedendaags theater met de werkelijkheid? Is theater anno 2008 politiek? Is het actief? Interactief zelfs? Wortelt het theater van nu in het hier-en-nu? En wat betekent dat precies voor vorm, inhoud en impact? Of is het in zichzelf gekeerd, 'verinnerlijkt' en doet het hoogstens (ongevaarlijke) uitspraken óver de werkelijkheid? Een aantal auteurs

buigt zich in dit zevende nummer over deze vraag, waarbij ze hun specialismen en stokpaardjes als wapens inzetten. Opvallend is daarbij dat de auteurs ieder op een eigen manier - en met veel voorbeelden uit de praktijk - het belang van een nadrukkelijk gekozen, theatrale, esthetische of zelfs interactieve vorm onderstrepen.

Een kunstwerk bestrijkt een veel groter betekenis- en belevingssterrein dan zowel de kunstenaar als de individuele toeschouwer kunnen bevatten. Dit is het onderliggende spanningsveld bij de vraag: hoe wordt de relatie tot de werkelijkheid vormgegeven in het kunstwerk. Het werk dat de kunstenaar gemaakt heeft, is veel groter en veelomvattender dan hij of zij zelf kan overzien. Wat de toeschouwer eruit haalt, overlapt bovendien slechts gedeeltelijk met wat de kunstenaar er – bewust - in heeft gestopt. Dat zou er zo uit kunnen zien¹:



¹ Interactie in de esthetische ervaring (Csikszentmihalyi & Robinson 1990, 134)

Volgens auteur **Robert Pfaller** schuilt de betekenis en het belang van kunst precies in dat wat de bewuste intentie van de maker overstijgt. Dit overstijgende komt voort uit de vorm van het kunstwerk - een inhoud kan op veel manieren worden overgedragen, maar het gaat dan altijd slechts om een mededeling. Juist de vorm zet mechanismen in het onbewuste aan de gang die van alles losmaken dat niet is te voorzien. Het brein gaat associëren en fantaseren en vervormt de kunstuiting tot er iets overblijft dat meer is dan een mededeling of 'boodschap'. Veel hedendaags theater biedt volgens Pfaller echter te weinig vorm aan. Er is vaak geen toneeltekst en dus ook geen opvoeringsgeschiedenis; geen interpretatie of acteerprestaties. Er is alleen de persoonlijke belevenis van de theatermaker die de toeschouwer als een luie consument mag herkauwen. Een dergelijke voorstelling beroert het onbewuste niet, is de stelling van Pfaller; het is een uitwisseling van inhoud die de toeschouwer - na daarvan kennis te hebben genomen - onvoldaan achterlaat. Op deze manier raakt theater in zichzelf gekeerd, en verliest het elke relatie met de werkelijkheid.

Op verzoek van de redactie dient **Liesbeth Groot Nibbelink** hem krachtig maar genuanceerd van repliek. Zij stelt dat performance-achtige voorstellingen weliswaar geen 'objectief' materiaal als basis hebben, maar wel degelijk een vorm kunnen hebben die in staat is te ontregelen. En dit ontregelen maakt gedachten los die wel degelijk verbanden leggen met het grotere geheel waar theatermaker en toeschouwer zich in bevinden.

Groot Nibbelink geeft als voorbeeld de voorstelling *Die Erscheinungen der Martha Rubin* van het performancecollectief Signa, die aan het denken zet over theater en openbaarheid, over de grens tussen publiek en privé. In feite, zegt Groot Nibbelink, zijn de theatermakers al lang voorbij aan de kritiek van Pfaller. Ze zijn juist bezig eigen, nieuwe vormen te onderzoeken en ontwikkelen. Die vormen zijn (nog) niet zo 'objectief' als bijvoorbeeld de klassieke theatertekst, maar sluiten beter aan bij de vragen die de werkelijkheid waarin we leven oproept.

Anneke Jansen, die als projectleider van het Amsterdam Fringe Festival talloze voorstellingen heeft gezien de afgelopen jaren, opent Theater Schrift Lucifer # 7 met een aanklacht. De beklagde is de theatersector, leden van het tribunaal zijn de lezers van Lucifer. Met andere woorden: de theatermakende lezer is zowel beklagde als beoordelaar. Volgens Jansen gaat een groot deel van het hedendaagse theater wel *over* de werkelijkheid, maar staat het niet *in* de werkelijkheid. Als bewijslast voert zij onder meer een bespreking aan van een Nederlandse voorstelling die 'embedded' is: *Kamp Holland* van Orkater, met familieleden van en (ex-) militairen op de tribune. Het provocatieve pleit van Anneke Jansen sméékt om een reactie; de redactie van Theater Schrift Lucifer kijkt uit naar uw brieven, essays of aanvullende bewijslast.

Dat het niet eenvoudig is theater te maken dat bijdraagt aan het politieke debat, onderstreept journalist en

performer **Alexandra Müller**. Ze doet verslag van het 'Festival Steirischer Herbst' in het Oostenrijkse Graz, waar ze voorstellingen en een werkgroep bezocht. Een drietal jonge toneelschrijvers had de utopische schrijfoopdracht gekregen: *Red de wereld*. In de ensceneringen van hun teksten (onder meer door het Vlaams/Nederlandse acteurscollectief Wunderbaum) zag ze met name hoe de schrijvers worstelden met de opdracht. Aan een uitspraak over de toestand in de wereld waagden ze zich niet, laat staan dat ze zich bekommerden over de meest geschikte vorm daarvoor. In de bijbehorende werkgroep werden *tips & tricks* behandeld om theater politiek te maken: hoe maak je een voorstelling onontkoombaar? – Müller doet ze gratis van de hand.

Nog een bericht over politiek theater uit het buitenland: **Laura Karreman** deelt met ons haar theaterdagboek uit de periode dat ze met Ibrahim Quraishi werkte aan de installatie *Islamic Violins* voor het Weense ImpulzTanz. In *De geur van ontplofte violen* beschrijft zij het sensationele gevoel dat bezit neemt van de toeschouwer bij deze installatie. Een sensatie met een politiek beladen bedoeling: in de titel *Islamic Violins* echoot niet voor niets *islamic violence*. Quraishi toont een wonderlijke mix van esthetische en weerloze kunst (de viool) met geweld (het moedwillig opblazen van deze viool) en verwijst *en passant* ook naar zelfmoordterrorisme. Het wonderlijkst is volgens Karreman nog dat het publiek het eigen groeiend ongemak negeert omwille van de sensatie die het

bijwonen van de executie teweegbrengt. Zo simpel, krachtig en politiek kan theater dus zijn.

Je kunt wel iets ensceneren dat werkelijk is gebeurd, maar dat betekent niet dat het ook ergens over gaat, stelt **Christophe Van Gerrewey**. Hij schrijft een kritiek op *Het Hertenhuis* van Needcompany. In deze voorstelling staat de moord centraal op de broer van een van de dansers. De toeschouwer bevindt zich in een continue staat van verwarring omdat een structurerende, vormgevende hand van de regisseur of performers lijkt te ontbreken. *Het Hertenhuis* boeit weliswaar door een reeks intrigerende gebeurtenissen op het podium, maar de voorstelling biedt telkens weerstand aan (eenduidige) interpretatie of betekenisgeving. Een voorbeeld dus van een voorstelling die een hele directe relatie met de werkelijkheid heeft, zo direct dat er geen bemiddeling lijkt te hebben plaatsgevonden tussen de kunstenaar(s) en de werkelijkheid en dat de gebeurtenis niets meer wordt dan de mededeling van een gebeurtenis.

De *Late Night Shows* van Stichting Nieuwe Helden, besproken door **Lieke van Hoogenhuijze**, presenteren realiteit, echte chaos en oprechte passie – ook hier lijkt een artistieke bewerking afwezig. De jonge dramaturg Van Hoogenhuijze voelde zich door het verlangen van haar leeftijdgenoten naar een eeuwig 'hier-en-nu' omsloten alsof ze wegzakte in een moeras. Hardop vraagt zij zich af of het volstaat om de realiteit te tonen zonder narratief of esthetisch kader, zonder vorm dus. Ze schrijft: "Als er slechts hier-en-nu is, als een context van

de geschiedenis of een uitzicht op de toekomst ontbreekt, kan ik nauwelijks betekenis geven aan de theatrale gebeurtenis. Het gevolg is dat ik misschien de performancekunstenaars wel interessant vind, maar de performance zelf nauwelijks.” Christophe Van Gerwey formuleert het als volgt: “(...) ‘moeder’, ‘dochter’ en ‘verdriet’ – het blijven lege betekenaars, *performed but not enhanced*.” En net als Liesbeth Groot Nibbelink en Robert Pfaller, concludeert ook Lieke van Hoogenhuijze dat de theatermaker die de toeschouwer persoonlijk en diep wil raken, naast het ‘hier en nu’ vorm nodig heeft. En liefst ook geschiedenis, toekomst en uitzicht op ‘het andere’ in de gereedschapskist moet hebben zitten.

Anna van der Plas bespreekt de jeugdtheater-voorstelling *Van drie oude mannetjes die niet dood wilden*, een tekst van Suzanne van Lohuizen, door het Antwerpse gezelschap Luxemburg. Van der Plas breekt, zoals al eerder gebeurde in Theater Schrift Lucifer, een lans voor kindertheater dat niet kinderachtig is. Theater dat niet slechts een leuke middag oplevert, maar tegelijk ook een esthetisch genoegen of een diepere gedachte aanreikt. Blijkbaar is ook in het Vlaamse jeugdtoneel de controverse tussen leeghoofdig amusement en toneel dat genoeg paart aan zwaardere inhoud nog springlevend. Anna van der Plas geeft een aantal voorbeelden van de inventiviteit, speelsheid en pragmatiek waarmee in het jeugdtheater met minder oppervlakkige thema’s als de dood wordt omgegaan. Theater voor kinderen dat zich door middel van vorm, verhaal en humor zichtbaar en

navoelbaar tot de werkelijkheid – namelijk leven en dood – verhoudt.

Tot slot een portret van een groep die letterlijk middenin de werkelijkheid stond. **Lucia van Heteren** beschrijft aan de hand van het afscheidsboek *Dogtroep, 33 jaar beeldend locatietheater* de kenmerken en geschiedenis van dit roemrijke gezelschap. De Dogtroep die op straat begon met ‘interventies’ in het openbare leven, is bij uitstek een theatergroep die experimenteerde met vorm, maar ook met de ruimte (open en volledig desolate locaties), de elementen (water, aarde, vuur) en met name de verbeeldingskracht. Dit kwam voort uit een behoefte aan een andere wijze van betekenisgeving en soms ook het verlangen naar betekenisloosheid: het leidde tot producties die in het geheugen gebeiteld staan.

Inmiddels zijn de eerste stappen op weg naar weer een volgend nummer, Theater Schrift Lucifer # 8, gezet. We lichten een tip van de sluier op met de belofte dat ‘kwade’ personages in het theater centraal staan: de slechteriken dus. In dit nummer geeft de redactie alvast een voorproefje met een fragment uit een essay van dramaturg **Costiaan Mesu** over misschien wel de meest consequente slechterik uit de toneelliteratuur: Medea.

Dat brengt dit zevende bericht van de redactie op de werkelijkheid van de redactie zelf: de samenstelling daarvan is inmiddels in gewijzigde vorm actief. Medeoprichters en redactieleden Alexander Schreuder en Daphne Richter hebben na jaren van intensief en

onverschrokken werk besloten vanaf dit nummer geen deel meer uit te maken van de redactie om zich te kunnen richten op andere werkzaamheden. Ze zullen in de toekomst wel essays en kritieken blijven schrijven. De redactie heeft daarom enkele nieuwe lijnen uitgezet: Bas van Peijpe is gevraagd om als 'satellietredacteur' zorg te dragen voor een aantal auteurs en Anna van der Plas zal bij onze Zuiderburen de voelhorens van Theater Schrift Lucifer zijn. Anne de Loos beheert sinds kort het redactiesecretariaat. Naast deze verse en stevige ondersteuning zijn we blij met de recente eerste stappen in een samenwerking met INSTED (de internationale vereniging van jonge regisseurs) en Corpus Kunstkritiek. Respectievelijk Alexandra Müller en Christophe Van Gerrewey zijn via deze kanalen met hun artikelen bij Lucifer terechtgekomen.

Met de nodige energie, hier-en-nu-pragmatisme, idealisme, politiek bewustzijn en overmoed presenteert de redactie van Theater Schrift Lucifer aan u het zevende nummer. Ook nu weer lieten we ons adviseren door onze doelstellingen: ruimte voor artikelen waarin wordt geponeerd met prikkelende stellingen, bekritiseerd met sterke argumenten, beschreven met beeldend taalgebruik. Ruimte voor lange kritieken, onpopulaire meningen, tijdloze inzichten.

Rest ons u veel leesplezier te wensen.

De redactie

Amsterdam, november 2008

Naschrift

Anneke Jansen formuleert in haar artikel Een zaak tegen het theater een scherp standpunt: ze bespreekt het theater, theaterkringen, het kritisch vermogen en het functioneren van theater in de maatschappij. Haar onderwerp – theater en de werkelijkheid - keert regelmatig terug in het denken over podiumkunsten, hetgeen op zichzelf een teken is van het zelfreflectief vermogen van het theaterveld. Anneke Jansen kiest in dit discours een a-typische benadering en hanteert een stijlfiguur waarbij zij pittige uitspraken en formuleringen niet schuwt. Kort na publicatie ontstond debat over de interpretatie en context van enkele citaten. Hoewel dit niet ongebruikelijk is in een polemisch essay, koos de redactie voor een korte time-out. Wij willen graag prudent handelen. Na beraad is besloten de tekst ongewijzigd te publiceren. Jansen neemt stelling; de lezer kan niet onbewogen blijven en moet positie kiezen. De redactie zegt toe uw reactie zo spoedig mogelijk online te plaatsen.

○ Colofon

Berthe Spoelstra (1969) is dramaturg van Frascati. Ze studeerde theaterwetenschap aan de Universiteiten van Amsterdam en Parijs. Ze gaf les aan de UvA en de Rietveld Academie, was verbonden aan onder meer Theatergroep Maccus, De Theatercompagnie, Het Syndicaat en werkte als freelance dramaturg samen met vele regisseurs, maar vooral met Jos van Kan. Berthe Spoelstra is medeoprichter en redactielid van Theater Schrift Lucifer.

Cecile Brommer (1971) is freelance dramaturg en publicist. Ze studeerde Theaterwetenschap en Russisch (UvA) en werkte als dramaturg en criticus voor onder meer het Theater Instituut, Carrousel, Frascati, Holland Festival, Het Financieele Dagblad, Het Zuidelijk Toneel, Stella Den Haag en The Glasshouse. Cecile Brommer is medeoprichter en redactielid van Theater Schrift Lucifer.

Bas van Peijpe (1973) studeerde Geschiedenis en Theaterwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is als dramaturg onder andere betrokken bij het werk van Boukje Schweigman. Daarnaast werkt hij als freelance redacteur en publicist over theater en als scenarioschrijver voor de Nederlandse kindertelevisie. Bas van Peijpe is vanaf nummer # 7 satellietredacteur voor Theater Schrift Lucifer.

Anna van der Plas (1976) studeerde Theaterwetenschap in Amsterdam en volgde de MA Theaterdramaturgie in Utrecht. Momenteel is ze projectmedewerker Kinderkunsten bij het Vlaams Theaterinstituut. Daarnaast neemt ze deel aan Corpus Kunstkritiek en is ze dramaturgiedocent aan het Centrum voor Amateurkunst Noord-Brabant. Anna van der Plas is vanaf # 7 satellietredacteur voor Theater Schrift Lucifer in Vlaanderen.

Anne de Loos (1988) studeert Theaterwetenschap en Filosofie aan de Universiteit van Amsterdam. Daarnaast is zij actief bij onder meer Groen Links. Voor Theater Schrift Lucifer beheert zij het redactiesecretariaat.

De adviesraad van Lucifer bestaat uit Willem Rodenhuis en Rezy Schumacher. Zij leveren gevraagd en ongevraagd, zonder hiërarchisch gestructureerde eindverantwoordelijkheid, commentaar en ideeën.

Corpus Kunstkritiek is een project van het Vlaams Theaterinstituut. Met het corpus wil het VTi een antwoord bieden op de kritieke toestand van de kunstkritiek in Vlaanderen. Vanaf seizoen 2007-2008 krijgen tien recensenten de kans om gespreid over een jaar tien degelijke, kritische stukken te schrijven over voorstellingen. Voor Theater Schrift Lucifer # 7 leverde het Corpus de kritiek van Christophe Van Gerrewey.

INSTED is een internationaal netwerk en platform voor jonge regisseurs. Met de theatermakers wil het op Europees niveau discussie voeren over het theater vandaag de dag en in de toekomst. Via INSTED kwam Theater Schrift Lucifer in contact met de Duitse journalist en performer Alexandra Müller die aan # 7 een bijdrage levert.

Theater Schrift Lucifer verschijnt op www.hoteldramatik.com en is tevens bereikbaar via www.theaterschriftlucifer.nl. Het tijdschrift kan gratis worden gedownload en uitgeprint. Op aanvraag kan de redactie een printversie (tegen kostprijs) toezenden, aan te vragen via e-mail: theaterschriftlucifer@gmail.com. Hier kunnen ook inhoudelijke bijdragen of ideeën daaromtrent worden aangemeld.

Theater Schrift Lucifer kiest voor hoogwaardige inhoud op een laagdrempelig en gratis medium. Tweemaal per jaar brengen we een nummer uit waarin we streven naar langzame gedachten en lezenswaardige essays over theater in binnen- en buitenland. Een nummer wordt gemiddeld achtduizend maal integraal gedownload. Theater Schrift Lucifer is opgericht vanuit een oprechte en ambitieuze poging denkwerk te verrichten.

Theater Schrift Lucifer werd in 2005 opgericht door Alexander Schreuder, Berthe Spoelstra, Cecile Brommer en Daphne Richter en is een uitgave van Stichting Vurig. Theater Schrift Lucifer komt mede tot stand door de generositeit van **Hotel Dramatik** en een financiële bijdrage van het **Nederlands Toneelverbond**.

Lucifer: *Spreek, zo lang het u behaag'.*

Joost van den Vondel, *Lucifer* (1654), vers 1461